STUDIA Z DZIEJÓW PAŃSTWA I PRAWA POLSKIEGO
XXIII — 2020
STUDIES IN HISTORY OF POLISH STATE AND LAW

DOI: 10.34697/2450-6095-sdpipp-23-003 e-ISSN 2450-6095; ISSN 1733-0335

Wojciech Święch
doktorant, Krakowska Akademia
im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
https://orcid.org/0000-0002-6664-1674

Kwestia zaopatrzenia inwalidów wojennych z byłej Ukraińskiej Republiki Ludowej w II Rzeczpospolitej w latach 1921–1927

1. Wprowadzenie; 2. Problem internowanych Ukraińców w Polsce; 3. Próby uregulowania sytuacji prawnej ukraińskich inwalidów wojennych; 4. Konsultacje międzyministerialne projektu rozporządzenia; 5. Zmiana zakresu uprawnionych w myśl ustawy o zaopatrzeniu inwalidów wojennych; 6. Podsumowanie.

1

Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. nie zakończyło walki o kształt granic państwa, w tym również na Kresach Wschodnich. Polskie oddziały przez pewien czas toczyły bój m.in. z armią Ukraińskiej Republiki Ludowej (URL). Do pierwszych potyczek pomiędzy siłami zbrojnymi obu państw doszło w styczniu 1919 r.[1]. Jednak w wyniku sytuacji na froncie[2] władze URL zdecydowały się podpisać 16 czerwca 1919 r. rozejm z wysłannikami Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego (NDWP)[3]. Dało to początek długim negocjacjom politycznym, których celem było uregulowanie relacji polsko-ukraińskich[4]. W ich wyniku 1 września 1919 r. obie strony podpisały rozejm, a rzeka Zbrucz miała stanowić linię graniczną pomiędzy wojskami Polski oraz kijowskiej URL[5]. 16 listopada 1919 r. do Kamieńca na apel atamana Symona Petlury wkroczyła polska kawaleria. Kolejnego

[1] Z. Karpus, *Ukraiński sojusznik Polski w wojnie 1920 roku. Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej" 2010, nr 7–8 (116–117), s. 16.

[2] Zob. B. Kutyłowski, *Sprawa ukraińska. Szkic polityczny*, Warszawa 1920, s. 9.

[3] Z. Karpus, *Ukraiński sojusznik…*, s. 16.

[4] M. Leczyk, *Druga Rzeczpospolita 1918–1939. Społeczeństwo, gospodarka, kultura, polityka*, Warszawa 2006, s. 84.

[5] Z. Karpus, *Ukraiński sojusznik…*, s. 16.

dnia dowództwo wojsk Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej podpisało kapitulację przed Antonem Denikinem, jednym z przywódców „białej" armii Rosji. W tej sytuacji Dyrektoriat URL musiał stać się bardziej skłonny do współdziałania z Polską. 2 grudnia 1919 r. Petlura zdecydował się ogłosić, iż zrzeka się roszczeń do Galicji Wschodniej, natomiast 4 dni później resztki jego wojsk przeszły na Wołyniu na polską stronę[6].

Dało to możliwość dalszych negocjacji, które po kilku miesiącach przyniosły efekt w postaci umowy podpisanej 21 kwietnia 1920 r. pomiędzy Polską a URL[7]. Władze w Warszawie uznawały w niej niepodległość Ukrainy na terytorium leżącym na wschód od rzeki Zbrucz, podczas gdy Petlura reprezentujący URL zrzekł się pretensji do Galicji Wschodniej i części Wołynia[8]. Kilka dni później, 24 kwietnia 1920 r., obie strony zawarły również konwencję wojskową, na mocy której siły zbrojne URL miały otrzymać od Polski wsparcie militarne w walce z bolszewikami na obszarze znajdującym się na prawym brzegu Dniepru[9]. Już dzień po podpisaniu rzeczonej konwencji siły polskie wraz z oddziałami URL rozpoczęły ofensywę na Ukrainie. 26 kwietnia 1920 r. ukazała się odezwa głównego atamana Petlury, w której przywódca URL stwierdził m.in.:

> Pomiędzy rządami Republiki Ukraińskiej i Polskiej nastąpiło zgodne porozumienie, na którego podstawie wojska polskie wkroczą wraz z ukraińskimi na teren Ukrainy, jako sojusznicy przeciw wspólnemu wrogowi, a po skończonej walce z bolszewikami wojska polskie wrócą do swojej ojczyzny. Wspólną walką zaprzyjaźnionych armji – ukraińskiej i polskiej – naprawimy błędy przeszłości, a krew, wspólnie przelana w bojach przeciw odwiecznemu historycznemu wrogowi, Moskwie, który ongiś zgubił Polskę i zaprzepaścił Ukrainę, uświęci nowy okres wzajemnej przyjaźni ukraińskiego i polskiego narodu[10].

W efekcie w wojnie z bolszewikami w 1920 r. władze w Warszawie mogły liczyć na wsparcie 10 tys. żołnierzy URL, choć jednocześnie trzeba wspomnieć, iż w trzech brygadach armii bolszewickiej walczyło przeciwko Polsce tyle samo zachodnioukraińskich ochotników[11]. Oddziały polskie i ukraińskie 7 maja 1920 r. wkroczyły do Kijowa, ale po kilku tygodniach w wyniku natarcia wojsk radzieckich

---

6 T. Gluziński, *Sprawa ukraińska*, Warszawa 1937, s. 96.

7 A.J. Leinwand, *Walka dyplomatyczna Polski o Galicję Wschodnią 1918–1923*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej" 2011, t. XLVI, s. 93.

8 W. Roszkowski, *Historia Polski 1914–1990*, Warszawa 1992, s. 25.

9 W. Bonusiak, *Druga Rzeczpospolita (1918–1939)*, Rzeszów 2011, s. 31.

10 Cyt. za: *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty: 1912 – styczeń 1924*, [oprac.] K.W. Kumaniecki, Warszawa–Kraków 1924, s. 268.

11 T. Gluziński, *op. cit.*, s. 96.

opuściły to miasto. W dniach 12–15 sierpnia 1920 r. rozegrała się bitwa o Warszawę, zakończona sukcesem Polski.

Działania wojenne przerwała Umowa o preliminaryjnym pokoju i rozejmie między Rzeczpospolitą Polską z jednej a Rosyjską Federacyjną Socjalistyczną Republiką Rad i Ukraińską Socjalistyczną Republiką Rad z drugiej strony, podpisana w Rydze 12 października 1920 r.[12]. Weszła ona w życie 2 listopada 1920 r. Zgodnie z art. II umowy obie układające się strony zobowiązały się nie popierać cudzych działań wojennych przeciwko drugiej stronie.

W związku z powyższym polskie władze wojskowe na początku listopada 1920 r. zażądały, aby wszystkie obce oddziały opuściły terytorium Rzeczpospolitej[13]. Jednak żołnierze URL, którzy podjęli ponownie walkę z Rosją Radziecką, już wkrótce znaleźli się znowu na obszarze Polski, gdzie zostali internowani wraz z urzędnikami, kobietami oraz dziećmi (ocenia się, że było to ok. 20 tys. osób)[14]. Wojna polsko-bolszewicka zakończyła się podpisaniem traktatu pokojowego 18 marca 1921 r. w Rydze, co było równoznaczne z niepowodzeniem obozu piłsudczykowskiego w zakresie realizacji planów federacyjnych.

2

Ocenia się, iż na początku 1921 r. w granicach państwa polskiego przebywało 15,5 tys. obywateli URL, którzy zostali umieszczeni w obozach internowania na terytorium całego kraju w miejscowościach: Wadowice, Łańcut, Pikulice, Kalisz, Aleksandrów Kujawski, Piotrków Trybunalski oraz Częstochowa. Jednak w wyniku przeprowadzonej od listopada 1921 r. reformy, Ukraińców skoncentrowano w trzech obozach: Strzałkowie, Kaliszu i Szczypiornie (przebywało w nich wówczas ok. 7,5 tys. osób)[15]. Na polecenie Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego oddziałom Petlury na terenie wspomnianych ośrodków przyznano wewnętrzną autonomię i swobodę poruszania się, łącznie z prawem wystawiania własnej warty przy bramach[16].

Jednak internowani musieli często zmagać się z trudnymi warunkami bytowymi w miejscach, gdzie przyszło im mieszkać, a ponadto mieli problem ze znale-

---

[12] Dz.U. z 1921 r., nr 28, poz. 161.

[13] Z. Karpus, *Ukraiński sojusznik…*, s. 25.

[14] M.Ł. Majewski, *Ukraińska emigracja polityczna w powiecie piotrkowskim w latach 1920–1939*, „Історичний архів. Наукові студії" 2015, nr 15, s. 77.

[15] Z. Karpus, *Ukraiński sojusznik…*, s. 27–31.

[16] W. Pobóg-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Polski*, t. 2: *1914–1939*, Gdańsk 1990, s. 554.

zieniem w Polsce pracy. Nie bez znaczenia dla nastrojów panujących w obozach wśród Ukraińców była tęsknota za rodzinnymi stronami[17]. Pomimo trudności emigracja ukraińska prowadziła aktywną działalność kulturalno-oświatową. Na terenie Polski funkcjonował m.in. Ukraiński Komitet Centralny (UKC), stawiający sobie za cel koordynację pracy wszystkich ukraińskich organizacji[18].

Wraz z próbami normalizacji stosunków politycznych pomiędzy Polską a Rosją Radziecką, byli członkowie ukraińskich sił zbrojnych stawali się coraz większym problemem dla władz w Warszawie. Ponadto ich utrzymanie było związane z kosztami, co nie było bez znaczenia wobec trudnej sytuacji gospodarczej dopiero odrodzonego państwa. Stało się więc jasne, że władze centralne będą się wkrótce starały rozwiązać ten problem, czego wyrazem była uchwała Rady Ministrów z 10 grudnia 1923 r. w sprawie likwidacji obozu internowanych w Kaliszu[19]. Także inne ośrodki, w których przebywali ukraińscy żołnierze, były stopniowo zamykane, a ich mieszkańcy zdolni do pracy otrzymywali karty azylu, mające w założeniu dać możliwość pracy w dowolnie wybranej miejscowości. Ostatnie obozy dla internowanych Ukraińców, w Szczypiornie oraz Kaliszu, zlikwidowano w połowie 1924 r.[20]. Jednak w rzeczywistości w ośrodku w Kaliszu wydzielono część, w której zamieszkały osoby chore i inwalidzi z byłych ukraińskich jednostek wojskowych. W pewnym stopniu mogli oni liczyć na pomoc Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej (MPiOS)[21]. Wsparcie to miało formę stałych, regularnych subwencji resortu dla Ukraińskiego Komitetu Centralnego. Ministerstwo posiadało na ten cel specjalne kredyty budżetowe[22], choć w tym względzie musiało liczyć na przychylność sejmowej komisji budżetowej.

---

[17] Z. Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924*, Toruń 1991, s. 115–126.

[18] O. Humeniuk, *Ukraińska emigracja studencka w Polsce w latach 1920–1930*, [w:] *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2009. Referaty*, red. Ł. Kamiński, T. Kozłowski, Warszawa 2010, s. 13–18.

[19] Uzasadnienie do projektu Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 1927 r. zmieniającego zakres uprawnionych w myśl ustawy o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i ich rodzin oraz o zaopatrzeniu rodzin po poległych i zmarłych lub zaginionych bez własnej winy, których śmierć, względnie zaginięcie, pozostaje w związku przyczynowym ze służbą wojskową, Warszawa 20 kwietnia 1927 r., Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół Ministerstwo Spraw Wewnętrznych [dalej: AAN, MSW], sygn. 519: Projekty ustawodawcze wnoszone przez Ministerstwo Pracy [i Opieki Społecznej], s. 221.

[20] M. Zygmański, *Emigracja ukraińska orientacji petlurowskiej w II Rzeczypospolitej*, „Dzieje Najnowsze" 2001, nr 3, s. 148.

[21] Z. Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy…*, s. 136–137.

[22] Uzasadnienie do projektu Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 1927 r. …, s. 219–221.

Większość Ukraińców, którzy rozproszyli się na terytorium II RP, musiała sama zadbać o swoje utrzymanie. W wielu przypadkach okazało się to ogromnym wyzwaniem, biorąc pod uwagę spore problemy ze znalezieniem zatrudnienia. Nawet osoby zdolne do pracy, które podjęły zatrudnienie jako robotnicy leśni, żyły w skrajnej nędzy[23]. W dodatku Ukraińcy nie posiadali wówczas silnego poparcia polskiego państwa, gdyż obóz skupiony wokół Piłsudskiego miał coraz mniejszy wpływ na sytuację polityczną w kraju[24]. Trudno się zgodzić z opinią Zbigniewa Karpusa, że wraz z likwidacją obozów internowania, problem osób z byłych oddziałów ukraińskich, walczących przy boku polskiej armii przeciwko Rosji Radzieckiej, przestał istnieć[25].

3

Należy wspomnieć, że Sejm uchwałą z 10 lipca 1924 r. wezwał rząd, by „zabezpieczył internowanym inwalidom i niezdolnym do pracy możność ludzkiego życia na równi z inwalidami polskimi"[26]. Również związki i instytucje społeczne, zorganizowane dla obrony interesów ukraińskich inwalidów, takie jak: Ukraiński Komitet Centralny, Wszechukraiński Związek Inwalidów Wojennych, Towarzystwo Pomocy Emigrantom Ukraińcom, a ponadto wybitne postacie ze sztabu lub dowództwa byłych ukraińskich formacji zwracały się do rządu w Warszawie z memoriałami i licznymi prośbami zgłaszanymi przez delegacje – o przyznanie tym osobom zaopatrzenia, jakie przysługiwało wówczas inwalidom Wojska Polskiego z tytułu obowiązujących polskich ustaw o zaopatrzeniu inwalidów wojennych[27].

Wydaje się, że władze centralne początkowo były zainteresowane szerszym wsparciem dla inwalidów z byłych obcych formacji, w tym ukraińskich. Już od końca 1923 r. rozważały bowiem ewentualność zaopatrzenia tych osób w tym samym zakresie co inwalidów polskich. Z biegiem czasu przybrało to formę konkretnych działań. Ministerstwo Skarbu zwróciło się 31 października 1923 r. do Ministerstwa Spraw Zagranicznych z prośbą o zajęcie stanowiska w tej sprawie. MSZ w zasadzie wypowiedziało się pozytywnie w kwestii zaopatrzenia inwalidów z obcych formacji, ale przekazało sprawę Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej. Ta ostatnia również zapatrywała się życzliwe na przedłożone zagadnienie, lecz miała wątpliwości, czy zrównanie wspomnianych osób w prawach

[23] E. Wiszka, *Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939*, Toruń 2005, s. 81.

[24] M. Zygmański, *op. cit.*, s. 148.

[25] Z. Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy…*, s. 137.

[26] Uzasadnienie do projektu Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 1927 r. …, s. 221.

[27] *Ibidem*, s. 220.

do świadczeń ze strony Skarbu Państwa z inwalidami polskimi da się załatwić za pomocą nowelizacji obowiązujących już aktów prawnych[28], a w szczególności – Rozporządzenia wykonawczego Ministra Spraw Wojskowych, Ministra Skarbu i Ministra Pracy i Opieki Społecznej z 10 stycznia 1923 r. do ustawy z 18 marca 1921 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych[29]. Ostatecznie wspomniany urząd państwowy orzekł pismem z 4 grudnia 1923 r., że tekst ustawy z dnia 18 marca 1921 r. nie daje podstaw do proponowanego załatwienia sprawy za pomocą noweli rozporządzenia wykonawczego z 10 stycznia 1923 r. W związku z tym zwrócono uwagę na potrzebę nowelizacji ustawy[30].

22 lutego 1924 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zwróciło się nawet do Ministerstwa Spraw Wojskowych z sugestią, aby do Sejmu złożyć projekt ustawy normującej zaopatrzenie inwalidów z byłej armii Petlury. W kolejnych miesiącach poświęcono wiele uwagi kwestii opieki nad internowanymi osobami. Na pierwszej konferencji międzyministerialnej dotyczącej tego zagadnienia, odbytej w Ministerstwie Spraw Wojskowych 24 kwietnia 1924 r., rozważano dokonanie nowelizacji ustawy z 18 marca 1921 r. albo wstawienie odpowiedniej pozycji w budżecie ogólnym lub w budżecie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych albo MPiOS. Ponadto ustalono, iż trzeba położyć nacisk na pomoc Ukraińcom, przy jednoczesnym pominięciu rosyjskich inwalidów[31].

Na drugiej międzyresortowej konferencji, 6 maja 1924 r., przyjęto ostateczny wniosek, że opiekę nad inwalidami byłej armii Petlury należy unormować za pomocą nowelizacji ustawy z 18 marca 1921 r., a zredagowanie projektu powierzono Ministerstwu Spraw Wojskowych. Jednak resort miał problemy z pracami związanymi z przygotowaniem zmian we wspomnianym akcie prawnym – przede wszystkim dlatego, że Ministerstwo Skarbu nie wyraziło swego ostatecznego zdania w sprawie ewentualnej nowelizacji tzw. ustawy inwalidzkiej. Resort ten traktował bowiem zagadnienie głównie z punktu widzenia wydatków, jakie mogłyby obarczyć Skarb Państwa.

Z drugiej strony Ministerstwo Skarbu uznało potrzebę przyznania inwalidom z byłej armii URL zaopatrzenia pieniężnego równego rentom inwalidów Wojska Polskiego. Przejawem tego było pismo Ministra Skarbu do Ministerstwa Spraw Wojskowych z 20 marca 1925 r., wyrażające zgodę na załatwienie tej sprawy[32],

---

[28] *Ibidem*, s. 220–221.

[29] Dz.U. z 1923 r., nr 20, poz. 132.

[30] Uzasadnienie do projektu Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 1927 r. …, s. 220–221.

[31] *Ibidem*.

[32] *Ibidem*.

choć jednocześnie sugerowano, iż należy to uczynić na podstawie Ustawy z dnia 11 grudnia 1924 r. o przyznawaniu darów z łaski[33]. To spotkało się ze sprzeciwem MPiOS, wyrażonym w piśmie z 8 czerwca 1925 r. Obawiano się, że wprowadzenie w życie planu proponowanego przez Ministerstwo Skarbu może uszczuplić sumę korzyści, jakie inwalidzi Ukraińcy, mający wówczas status azylanta, uzyskali już od MPiOS. Resort ten, rozporządzający własnym kredytem budżetowym, zapewniał im prawie wszystkie świadczenia przewidziane dla inwalidów Wojska Polskiego (tj. zaopatrzenie pieniężne, leczenie, protezowanie, opiekę społeczną, kształcenie, pośrednictwo pracy). Jednak inwalidzi Ukraińcy nie mogli liczyć na świadczenia specjalne, np. kapitalizację rent, osadnictwo na roli, uprzywilejowanie przy nadawaniu koncesji oraz szczególne uprzywilejowanie przy zatrudnianiu ciężko poszkodowanych[34].

Należy nadmienić, że MPiOS uregulowało sprawę zaopatrzenia pieniężnego inwalidów z byłej armii URL szeregiem zarządzeń wydanych zasadniczym pismem z dnia 29 kwietnia 1925 r. oraz uzupełniającymi i komentującymi z 6 maja 1925 r., 14 maja 1925 r. oraz 28 maja 1925 r., a ponadto okólnikiem z 29 sierpnia 1925 r., pismem z 14 września 1925 r. i 27 lutego 1925 r. Dzięki tym zarządzeniom, inwalidom z byłej armii URL zostały nawet przyznane (wstecz od 1 stycznia 1925 r.) stałe zasiłki co do zasady analogiczne w zakresie wysokości, sposobu obliczenia, zawieszania oraz redukcji z rentami inwalidów Wojska Polskiego. Zasiłki te, będące w opinii polskich władz w istocie rentami, były płatne co miesiąc, według list sporządzonych na podstawie rejestracji dokonanej przez wojskowe komisje lekarskie w myśl przepisów o rejestracji i rewizji inwalidów wojennych Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie rozkazu Ministerstwa Spraw Wojskowych, wydanego pismem z 19 listopada 1923 r. i zasadniczym pismem z 20 lipca 1925 r. zgodnie z opinią MPiOS, wypowiedzianą pismem z 15 czerwca 1925 r., i Ministerstwa Skarbu, wyrażoną w piśmie z 13 marca 1925 r.[35].

Wspomniane wyżej pismo Ministerstwa Spraw Wojskowych z 20 lipca 1925 r. zakładało, że koszty leczenia inwalidów z obcych formacji, w tym z byłej armii URL, będą obliczane zgodnie z normami przewidzianymi dla inwalidów Wojska Polskiego i pokrywane przez szefów sanitarnych z pozostających w dyspozycji Ministerstwa Spraw Wojskowych kredytów budżetowych MPiOS przeznaczonych na leczenie inwalidów wojennych polskich. Natomiast koszty protezowania miały pokrywać urzędy wojewódzkie. Należy również nadmienić, że MPiOS okólnikiem z 31 marca 1925 r. wysłanym do wojewodów zarządziło, aby inwalidzi z byłej armii

[33] Dz.U. z 1925 r., nr 2, poz. 12.

[34] Uzasadnienie do projektu Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 1927 r. …, s. 222.

[35] *Ibidem*, s. 222–223.

URL byli przy pośrednictwie pracy traktowani na równi z obywatelami polskimi[36]. Jednak w opinii Ukraińskiego Komitetu Centralnego nie przynosiło to oczekiwanych skutków, gdyż tego typu zarządzenie nie było źródłem powszechnie obowiązującego prawa[37].

Inwalidzi z byłej armii URL zostali więc *de facto* – chociaż nie *de nomine* – zaliczeni do osób uprawnionych w myśl Ustawy z 18 marca 1921 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych. Jednak uregulowanie wielu kwestii dotyczących uprawnień ukraińskich inwalidów wojennych wyłącznie za pomocą pism zawierających wskazówki lub polecenia wydane przez organ administracyjny podległym mu organom sprawiało, że pomoc była raczej deklarowana niż faktyczna. Obszerna korespondencja między ministerstwami wskazuje, że polskie władze dostrzegały problemy z tym związane, choć próby ich rozwiązania należy uznać za prowizoryczne.

Potwierdzeniem tego wydaje się memorandum Ukraińskiego Komitetu Centralnego do MPiOS z 1 września 1926 r. Organizacja ta zaapelowała w wysłanej nocie o wniesienie do Sejmu projektu noweli ustawy z 18 marca 1921 r. Miało to umożliwić rozciągnięcie mocy tego aktu prawnego na inwalidów byłej armii URL, szczególnie w zakresie zabezpieczenia wypłaty rent inwalidzkich na równi z inwalidami polskimi, na podstawie wydanych im książek inwalidzkich, a także zapewnić bezpłatne leczenie, protezowanie oraz pracę na równi z inwalidami polskimi (w zakładach zarówno prywatnych, jak i państwowych). Ponadto oczekiwano, że dzięki nowelizacji odnośne władze będą mogły przyznawać inwalidom ukraińskim drobne koncesje inwalidzkie (zezwolenia na sprzedaż towarów monopolowych, w tym alkoholi oraz tytoniu, a także prowadzenie kolektur loterii państwowej[38]) i wydawać odpowiednie dokumenty kwalifikacyjne[39].

4

Po przewrocie majowym w 1926 r. do władzy doszedł obóz polityczny skupiony wokół Józefa Piłsudskiego, co bez wątpienia sprzyjało realizacji postulatów zgłaszanych przez ukraińską emigrację. Prace nad projektem rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej zmieniającego zakres uprawnionych w myśl ustaw o zaopatrzeniu inwalidów wojennych uległy wyraźnemu przyspieszeniu, choć początkowo dało się zauważyć w łonie rządu pewne rozbieżności w podejściu do tego

[36] *Ibidem*, s. 223.

[37] Memorandum Ukraińskiego Komitetu Centralnego w Rzeczypospolitej Polskiej do Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, 1 IX 1926 r., AAN, MSW, sygn. 519, s. 261.

[38] Zob. P. Grata, *Koncesje handlowe jako forma aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych w II Rzeczypospolitej*, „Polityka i Społeczeństwo" 2013, nr 2, s. 93–98.

[39] *Ibidem*.

zagadnienia. W konsultacjach wzięli udział przedstawiciele Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, Ministerstwa Spraw Wojskowych, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz Ministerstwa Skarbu[40].

Najbardziej krytyczne stanowisko, ze względów merytorycznych i fiskalnych, zajął ostatni z resortów[41]. Przedstawiciel tego ministerstwa wskazywał bowiem, że wojskowi z obcych formacji, w tym ukraińskich, zwalczali na terenie Rzeczypospolitej Polskiej armię bolszewicką wyłącznie w celu wywalczenia bytu „jedynej niepodzielnej Rosji"[42]. Biorąc to pod uwagę, w opinii Ministerstwa Skarbu żołnierze armii URL tylko pośrednio przyczynili się do obrony zagrożonych ziem II RP, więc nie mogli być – jak to określono – „jako przygodni sojusznicy w walce ze wspólnym wrogiem"[43], traktowani na równi z obywatelami polskimi. Ponadto wspomniany resort twierdził, iż stosunek formacji cudzoziemskich do rządu w Warszawie i dowództwa armii polskiej był dość luźny, a istnienie tych oddziałów było jedynie tolerowane[44].

Jednak tego typu poglądy były odosobnione. Ministrowi skarbu zarzucano wręcz brak konsekwencji, gdyż własnoręcznie podpisanym pismem z 20 marca 1925 r. wyraził on zgodę na załatwienie sprawy ustawowego uregulowania zaopatrzenia inwalidów-azylantów z wykorzystaniem zapisów ustawy o darach z łaski. Ministerstwo Skarbu uznało więc wtedy zobowiązania rządu polskiego w stosunku do formacji obcych, które walczyły w obronie Polski. Ponadto przedstawiciele innych resortów przekonywali, że zwiększenie wydatków na ukraińskich inwalidów-azylantów nie pociągnie za sobą znacznego zwiększenia kosztów, gdyż nowa regulacja miała objąć osoby, które w tym czasie i tak korzystały już z zaopatrzenia – choć w postaci zasiłków pieniężnych. Argumentowano również, że przygotowywany akt prawny ma dotyczyć inwalidów z formacji walczących w obronie Polski (przede wszystkim z byłej armii atamana Petlury) na podstawie zawartego przymierza lub porozumienia z polską siłą zbrojną. Przekonywano także Ministerstwo Skarbu, że Ukraińcy walczyli z całą świadomością w obronie Polski, gdyż w ich opinii tylko ona była warunkiem powstania niepodległej Ukrainy. Poza tym zakładano, iż z zaopatrzenia inwalidzkiego mieli korzystać członkowie tych formacji,

[40] Sprawozdanie z Konferencji Międzyministerialnej, odbytej 17 lutego 1927 r. w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej dla uzgodnienia między Ministerstwami projektu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej, zmieniającego zakres uprawnionych w myśl ustaw o zaopatrzeniu inwalidów wojennych, AAN, MSW, sygn. 519, s. 242.

[41] Lubodziecki Radca Ministerjalny do Pana Naczelnika Wydziału Wojskowego, Warszawa, dn. 21 lutego 1927 r., AAN, MSW, sygn. 519, s. 248.

[42] Sprawozdanie z Konferencji Międzyministerialnej, odbytej 17 lutego 1927 r. …, s. 243.

[43] *Ibidem.*

[44] *Ibidem*.

które państwo polskie uznałoby, wskazując je wyraźnie w rozporządzeniu wykonawczym wydanym wspólnie przez ministra skarbu, ministra spraw wojskowych oraz ministra pracy i opieki społecznej[45].

Na dodatek nie ukrywano, że projektowane rozporządzenie ma także znaczenie na przyszłość. Akt prawny chciano wszak wykorzystać w celach politycznych, gdyż istniejące sympatie mogłyby być nie bez znaczenia w przypadku wojny z sąsiadami. Wówczas zamierzano przeprowadzić akcję propagandową popartą aktem prawnym, ponieważ liczono na pomoc sojuszniczych formacji cudzoziemskich. Na kwestię tą zwracały szczególnie uwagę dwa resorty: Ministerstwo Spraw Zagranicznych oraz Ministerstwo Spraw Wojskowych. Zresztą władze wojskowe nieprzerwanie od 1923 r. wyrażały opinię, że rząd polski ma zobowiązania wobec formacji obcych, które brały udział w walce u boku polskich sił zbrojnych, gdyż ich członkowie zmuszeni byli pozostać w Polsce. Ponadto na rozporządzeniu zależało Ministerstwu Pracy i Opieki Społecznej, a do sprawy ze zrozumieniem podchodziło też Ministerstwo Spraw Wewnętrznych[46]. Należy nadmienić, iż w okresie międzywojennym zwolennicy idei porozumienia polsko-ukraińskiego mieli silne wsparcie ze strony wywiadu MSW oraz MSZ[47]. Zatem resorty te sprzyjały pracom legislacyjnym.

Jednakże w trakcie konsultacji między przedstawicielami ministerstw pojawiały się wątpliwości. Ministerstwo Spraw Wojskowych obawiało się, że pod wpływem wiadomości o rozporządzeniu regulującym zaopatrzenie inwalidzkie część osób z obcych formacji, które wyjechały np. do Czechosłowacji, Jugosławii oraz Austrii, zdecyduje się na powrót do Polski. Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej nie podzielało tych obaw[48]. Stawianie warunku, aby osoby uprawnione do zaopatrzenia miały stałe miejsce zamieszkania w granicach Rzeczypospolitej Polskiej, było zbyteczne wobec art. 26 lit. c Ustawy z 18 marca 1921 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych. Stanowił on wszak, że prawo do pobierania renty zawiesza się w razie przebywania uprawnionych poza granicami państwa bez zezwolenia odpowiedniej władzy dłużej niż 1 rok – na czas takiego pobytu za granicą[49].

Ponadto zakładano, że za inwalidów wojennych zostaną uznane osoby, które posiadają obywatelstwo polskie lub prawo azylu w granicach Rzeczypospolitej Polskiej. Przedstawiciel Ministerstwa Skarbu sugerował wręcz, by warunki te

---

[45] *Ibidem*, s. 242–244.

[46] *Ibidem*, s. 244.

[47] M. Marszał, *Rzecznicy polsko-ukraińskiego porozumienia 1918–1939*, [w:] *Na szlakach zgody. Rzecznicy polsko-ukraińskiego porozumienia 1918–1939*, red. M. Marszał, Polkowice 2013, s. 13.

[48] Sprawozdanie z Konferencji Międzyministerialnej, odbytej 17 lutego 1927 r. …, s. 245.

[49] Dz.U. z 1921 r., nr 32, poz. 195.

traktować łącznie, tj. by interesowane osoby mieszkały w II RP, a także miały prawo azylu w granicach państwa polskiego. Miało to uniemożliwić dalszą rejestrację uprawnionych do zaopatrzenia. Natomiast Ministerstwo Spraw Wojskowych zgłosiło zastrzeżenie co do słowa „azyl", które miało się znaleźć przecież w akcie prawnym o wewnętrznym znaczeniu dla państwa, a było wzięte z prawa międzynarodowego[50].

Ukraiński Komitet Centralny oczekiwał, aby zaopatrzeniem objęto również osoby, które stały się inwalidami przed 1920 r. i już jako inwalidzi walczyli w armii URL w obronie państwa polskiego[51] Jednak zgodnie z jednym z projektów rozporządzenia, za inwalidów miały być uznane osoby z obcych formacji, które doznały uszkodzenia zdrowia w czasie walki w obronie Polski albo w okresie niewoli, ewentualnie internowania, na skutek współdziałania z siłą zbrojną polską[52]. Ostatecznie nawet wśród przedstawicieli polskich resortów zapis ten uznano za zbyt szeroki.

5

Ostatecznie 10 czerwca 1927 r. wydano Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej zmieniające zakres uprawnionych w myśl ustawy o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i ich rodzin oraz o zaopatrzeniu rodzin po poległych i zmarłych lub zaginionych bez własnej winy, których śmierć, względnie zaginięcie, pozostaje w związku przyczynowym ze służbą wojskową[53]. W wyniku nowelizacji za inwalidów wojennych uznano także osoby, które doznały uszkodzenia zdrowia lub okaleczenia na skutek służby w formacjach obcych, uznanych przez Państwo Polskie za takie, które na zasadzie przymierza lub porozumienia z siłą zbrojną polską walczyły w obronie Polski przeciw państwom nieprzyjacielskim, jeżeli te osoby doznały uszkodzenia zdrowia lub okaleczenia w czasie i na skutek walki orężnej z nieprzyjacielem w obronie Polski i o ile te osoby posiadają obywatelstwo polskie lub na mocy uzyskanego zezwolenia przebywają na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej, a nie mogą uzyskać zaopatrzenia od władz, które te formacje powołały do życia. Osoby, które opuściły służbę w obcych formacjach przed wejściem w życie przedmiotowego rozporządzenia mogły dochodzić swych praw w ciągu 1 roku od dnia jego wejścia w życie[54].

---

[50] Sprawozdanie z Konferencji Międzyministerialnej, odbytej 17 lutego 1927 r. …, s. 246.

[51] Memorandum Ukraińskiego Komitetu Centralnego…, s. 262.

[52] Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Warszawa, dn. 16 listopada 1926 r., AAN, MSW, sygn. 519, s. 253.

[53] Dz.U. z. 1927 r., nr 54, poz. 475.

[54] *Ibidem*.

9 listopada 1927 r. wydano Rozporządzenie Ministrów: Spraw Wojskowych, Skarbu oraz Pracy i Opieki Społecznej w sprawie wykonania rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 10 czerwca 1927 r. W § 1 aktu wykonawczego za formacje obce uznano m.in. byłą armię URL w okresie od 10 kwietnia 1920 r. do 17 marca 1921 r. Natomiast w § 2 wspomnianego rozporządzenia określono, iż osoby, których uszkodzenie zdrowia lub okaleczenie doznane w związku przyczynowym ze służbą wojskową w formacjach obcych, zostało stwierdzone orzeczeniem komisji wojskowo-lekarskiej zatwierdzonym przez właściwego dowódcę okręgu korpusu przed wejściem w życie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 10 czerwca 1927 r., są zwolnione od obowiązku uzyskania ponownego orzeczenia[55].

We wrześniu 1926 r. Ukraiński Komitet Centralny twierdził, że 259 wojskowych byłej armii ukraińskiej zostało uznanych przez polskie komisje lekarskie za inwalidów. Natomiast zgodnie z danymi Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej z kwietnia 1927 r. na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przebywało około 500 inwalidów z byłej armii URL[56].

6

Wydaje się, że problem osób z byłych oddziałów ukraińskich walczących w obronie Polski w wojnie przeciwko Rosji Radzieckiej nie przestał istnieć wraz z likwidacją obozów internowania. Nie uregulowano bowiem wielu kwestii związanych przede wszystkim z zaopatrzeniem inwalidów wojennych. Przez długi czas, tj. od końca wojny z bolszewikami w 1921 r. do 1927 r., byli żołnierze armii URL otrzymywali wsparcie ze strony polskiego państwa, ale na podstawie prowizorycznych rozwiązań. Ukraińcy oczekiwali natomiast równouprawnienia z polskimi inwalidami wojennymi, czemu wyraz próbował dać Ukraiński Komitet Centralny w korespondencji do władz centralnych.

Prace nad tym zagadnieniem wyraźnie przyspieszyły po przewrocie majowym w 1926 r. Rozporządzenia regulujące rozszerzenie adresatów zaopatrzenia inwalidzkiego wydano w kolejnym roku. Jednak uderzające jest to, że władze centralne, argumentując zmiany w prawodawstwie, nie podkreślały kwestii humanitarnych. Akcentowano raczej, że przedmiotowa regulacja była wskazana ze względów ogólnopaństwowych oraz administracyjnych. Korzyści natury politycznej widziano przede wszystkim w podniesieniu powagi II RP w oczach

[55] Dz.U. z 1927 r., nr 103, poz. 898.

[56] Uzasadnienie do projektu Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 1927 r. …, s. 219.

zagranicy i prestiżu rządu polskiego z perspektywy cudzoziemców, biorących udział w walce przeciw nieprzyjaciołom Polski.

Z punktu widzenia ukraińskich emigrantów, szczególnie tych zmagających się z kłopotami zdrowotnymi, likwidacja obozów internowania oznaczała początek problemów związanych z codzienną egzystencją. Wydane w 1927 r. akty prawne miały już znaczenie symboliczne, gdyż część Ukraińców do tego czasu opuściła terytorium Polski. Jednak pomimo to starania o zrównanie praw polskich i ukraińskich inwalidów wojennych walczących w przeszłości przeciwko temu samemu wrogowi budziły nadal obawy głównie w Ministerstwie Skarbu, które patrzyło na tę kwestię przez pryzmat wydatków.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, sygn. 519: Projekty ustawodawcze wnoszone przez Ministerstwo Pracy [i Opieki Społecznej].

Opracowania

Bonusiak W., *Druga Rzeczpospolita (1918–1939)*, Rzeszów 2011.

Gluziński T., *Sprawa ukraińska*, Warszawa 1937.

Grata P., *Koncesje handlowe jako forma aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych w II Rzeczypospolitej*, „Polityka i Społeczeństwo" 2013, nr 2, s. 88–100.

Humeniuk O., *Ukraińska emigracja studencka w Polsce w latach 1920–1930*, [w:] *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2009. Referaty*, red. Ł. Kamiński, T. Kozłowski, Warszawa 2010.

Karpus Z., *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924*, Toruń 1991.

Karpus Z., *Ukraiński sojusznik Polski w wojnie 1920 roku. Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej" 2010, nr 7–8 (116–117), s. 16–33.

Kutyłowski B., *Sprawa ukraińska. Szkic polityczny*, Warszawa 1920.

Leczyk M., *Druga Rzeczpospolita 1918–1939. Społeczeństwo, gospodarka, kultura, polityka*, Warszawa 2006.

Leinwand A.J., *Walka dyplomatyczna Polski o Galicję Wschodnią 1918–1923*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej" 2011, t. XLVI, s. 85–98.

Majewski M.Ł., *Ukraińska emigracja polityczna w powiecie piotrkowskim w latach 1920–1939*, „Історичний архів. Наукові студії" 2015, nr 15, s. 77–93.

Marszał M., *Rzecznicy polsko-ukraińskiego porozumienia 1918–1939*, [w:] *Na szlakach zgody. Rzecznicy polsko-ukraińskiego porozumienia 1918–1939*, red. M. Marszał, Polkowice 2013, s. 7–40.

Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty: 1912 – styczeń 1924, [oprac.] K.W. Kumaniecki, Warszawa–Kraków 1924.

Pobóg-Malinowski W., *Najnowsza historia polityczna Polski*, t. 2: *1914–1939*, Gdańsk 1990.

Roszkowski W., *Historia Polski 1914–1990*, Warszawa 1992.

Wiszka E., *Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939*, Toruń 2005.

Zygmański M., *Emigracja ukraińska orientacji petlurowskiej w II Rzeczypospolitej*, „Dzieje Najnowsze" 2001, nr 3, s. 145–150.

Akty prawne

Umowa o preliminaryjnym pokoju i rozejmie między Rzecząpospolitą Polską z jednej a Rosyjską Federacyjną Socjalistyczną Republiką Rad i Ukraińską Socjalistyczną Republiką Rad z drugiej strony, podpisana w Rydze dnia 12 października 1920 r., Dz.U. z 1921 r., nr 28, poz. 161.

Ustawa z dnia 18 marca 1921 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i ich rodzin oraz o zaopatrzeniu rodzin po poległych i zmarłych, których śmierć znajduje się w związku przyczynowym ze służbą wojskową, Dz.U. z 1921 r., nr 32, poz. 195.

Rozporządzenie wykonawcze Ministra Spraw Wojskowych, Ministra Skarbu i Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 10 stycznia 1923 r. do ustawy z dnia 18 marca 1921 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i ich rodzin, oraz o zaopatrzeniu rodzin po poległych i zmarłych, których śmierć znajduje się w związku przyczynowym ze służbą wojskową, tudzież do ustawy z dnia 4 sierpnia 1922 r., zmieniającej niektóre postanowienia ustawy z dnia 18 marca 1921 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i ich rodzin, oraz o zaopatrzeniu rodzin po poległych i zmarłych, których śmierć znajduje się w związku przyczynowym ze służbą wojskową, Dz.U. z 1923 r., nr 20, poz. 132.

Ustawa z dnia 11 grudnia 1924 r. o przyznawaniu darów z łaski, Dz.U. z 1925 r., nr 2, poz. 12.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 10 czerwca 1927 r. zmieniające zakres uprawnionych w myśl ustawy o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i ich rodzin oraz o zaopatrzeniu rodzin po poległych i zmarłych lub zaginionych bez własnej winy, których śmierć, względnie zaginięcie, pozostaje w związku przyczynowym ze służbą wojskową, Dz.U. z 1927 r., nr 54, poz. 475.

Rozporządzenie Ministrów: Spraw Wojskowych, Skarbu oraz Pracy i Opieki Społecznej z dnia 9 listopada 1927 r. w sprawie wykonania rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 10 czerwca 1927 r. zmieniającego zakres uprawnionych w myśl ustawy o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i ich rodzin oraz o zaopatrzeniu rodzin po poległych i zmarłych lub zaginionych bez własnej winy, których śmierć, względnie zaginięcie, pozostaje w związku przyczynowym ze służbą wojskową, Dz.U. z 1927 r., nr 103, poz. 898.

Wojciech Święch
doktorant, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
https://orcid.org/0000-0002-6664-1674

Kwestia zaopatrzenia inwalidów wojennych z byłej Ukraińskiej Republiki Ludowej w II Rzeczpospolitej w latach 1921–1927

Głównym celem artykułu jest analiza problematyki dotyczącej zaopatrzenia inwalidów wojennych z byłej Ukraińskiej Republiki Ludowej (URL), którzy walczyli u boku Wojska Polskiego w wojnie polsko-bolszewickiej. Po zakończeniu działań wojennych wraz z innymi żołnierzami URL zostali oni internowani w Polsce. Po likwidacji obozów internowania w 1924 r. znaleźli się w trudnej sytuacji. Jednak dopiero w 1927 r. zrównano ich w prawach z polskimi inwalidami wojennymi. Niniejszy artykuł ukazuje proces legislacyjny, który doprowadził do wydania rozporządzenia w tej sprawie. Ukazuje również motywy, jakimi kierowały się polskie władze.

Słowa kluczowe: wojna polsko-bolszewicka, II Rzeczpospolita, Ukraińska Republika Ludowa, ukraińscy inwalidzi wojenni

Wojciech Święch
Doctoral Student, Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University
https://orcid.org/0000-0002-6664-1674

The issue of supplying war invalids from the former Ukrainian People's Republic in the Second Polish Republic in 1921–1927

The main purpose of the article is to analyze the issues regarding the supply of war invalids from the former Ukrainian People's Republic who fought alongside the Polish Army in the Polish-Soviet war. After the end of hostilities, they were interned in Poland along with other soldiers of the Ukrainian People's Republic. After the liquidation of internment camps in 1924, they found themselves in a difficult situation. However, it wasn't until 1927 that they were equated with Polish war invalids. This article shows the legislative process that led to the issue of a regulation on this matter. It also shows the motives of the Polish authorities.

Key words: Polish-Soviet war, Second Polish Republic, the Ukrainian People's Republic, Ukrainian war invalids